

Vilma királynő úti fák,
Írószövegség, Bajza utca.
Nem érem föl, mi ajzza útra
e furcsa párt. Így túl kevés.
Csődöt mondott a szervezés.
Vakon törekszünk még az üdvre,
ne tedd szóvá: „Te be vagy ütve.”

Mivel tu m'as donné ta boue.
És minden más köztünk tabu.

Cynthia Ozick

A POGÁNY RABBI

Nemes Anna fordítása

Jákob rabbi: „Aki járkálva tanul, de ezenközben megáll és megjegyzi: »De gyönyörű ez a fa!« vagy »De szép ez a szántóföld!« – az ilyenről azt tartja az Írás, sebet ejtett saját lényén.”

(Idézet AZ APÁK ERKÖLCSE-ből)

Amikor megtudtam, hogy Isaac Kornfeld, ez a jámbor és bölcs férfiú felakasztotta magát a városi parkban, kimetróztam a helyszínre, hogy megnézzem a fát.

Együtt jártunk a rabbiképzőbe. Mindkettőnknek rabbi volt az apja. Ők is barátkoztak egymással, de csak felszínesen – valójában ellenségek voltak. Mindenáron túl akartak tenni egymáson látványos jótékonykodásban, körmönfont okoskodásban, híveik számában. Kettejük közül Isaac apja volt a szelídebb. Én bizony félttem az apámtól; gégebaj kínozta, s ha odaszólt anyámnak, hogy „Hozd be a teát”, még ez a köznapi mondat is fenyegetően recsegve szakadt fel a torkából.

Egyikünk apjában se lakott a legcsekélyebb filozofikus hajlam. Ebben az egyben nem különböztek. – A filozófia maga a fertő – mondta Isaac apja. – A görögök mennyit filozofáltak, mégis megmaradtak hátulgombolós kisgyerekeknek. Még a monoteista Szókratész is arra pocskolta az adományait, hogy egy bábut tömjéneztesen a templomban.

– A bálványimádás a fertő, nem a filozófia – okoskodott apám.

– Emez előszobája amannak – replikázott Isaac apja.

Tulajdon apám szentül hitte: ha nincs a filozófia, sose jutok el az istentagadásig, melytől egyenes út vezetett oda, hogy másodéves koromban kimaradjak a rabbiképzőből. Pedig nem a filozófia volt a bűnös; belőlem hiányzott Isaac tehetsége: tanárai későbbi véleménye szerint Isaacnak akkora volt a képzelőereje, hogy egy betű hajszálvékony szárát is szentséggé tudta szublimálni. Temetése napján sokakban visszatet-

szést keltett a rabbikollégium elnökének kijelentése: öngyilkost ugyan nem lehet megszentelt földbe temetni, ámde bármely föld, amely Isaac Kornfeldet befogadja, megszentelt föld lesz ettől a puszta tényőtől. Tudnunk kell, hogy Isaac, amikor felakasztotta magát, még be se töltötte a harminchatot, pályája delelőjén járt, s az elnök természetesen nem ismerte az egész históriát. Ő Isaac hírnevéből ítélte, s ez éppen a halála előtt volt a legfényesebb.

Magam is ebből ítéltem, s megdöbbenett, hogy egy ilyen jámbor lángelme, egy ilyen intellektuális csoda egy zsenge tölgyfa második ágán végzi, egy olyan fán, melynek griffmadárlábujj-forma vastag gyökerei ki-kilátszanak a nyirkos földből.

Csaknem egymagában állott a fa a hosszan elnyúló hepehupás réten, mely egy undorító kagylókkal teli bűzös öbölre lejtett. Trilham zsilipnek hívták a helyet, s jól tudtam, mi a bűz oka: a hideg, barnás víz egy fél város ürülékét rejti.

Aznap, amikor elmentem a fához, köd ülte meg a levegőt. Jócskán benne jártunk az őszben, s noha vasárnap volt, a sétányokon nem járt senki. Volt valami patinája a parknak: a rozsdásodó fű, az elhagyatott sírkövek. Egy katonai síremlék kőfrízét, melyen egyforma harcosok meneteltek egy régvolt háború uniformisában, műanyag koszorú díszítette, a hónapokkal ezelőtti hazafias megemlékezés nyoma. A koszorú derekára csavart szalag azt hirdette, azért dül a háború, hogy béke legyen. A park mellett nagyszabású útépítés folyt. Úgy éreztem, mintha csatamezőn járnék, melyen a béke masináinak győzelme nyomán már elült a harci zaj. A buldózerek jó darabot kiharaptak a parkból, s a feláldozott fák félregörgetett tetemét már föl is hasogatták. Tucat-szám heverték a ledöntött jávorfák, szilfák, tölgyek. Nedves belső évgyűrűik a csűr, a falu, a romlás illatát lehelték.

A rét legeslegvégében, a vízparton ráismertem a fára, amely Isaac felbujtója volt a saját életét kioltó büntetben. Különös: olyan volt az egész, mint egy fénykép; és nem csak mint az az újságból kivágott fotó, melyet ott melengettem a zsebemben, s amely a rétet ábrázolta, meg a tájékozódási pontokat: a néhány méterre lévő ivókutat s a háttérben egy régi uradalom omladozó téglakerítését. A képaláírás szerzője nagy figyelmet szentelt a „kötélnek”. Ámde a kötél már nem volt ott: elkérte az özvegy. Az alacsony termetű Isaac a saját imasálját dobta át az alkalmazatos második ág tövére. A zsidóembert az imasáljával együtt szokás eltemetni; a sálát a rendőrség átadta Sheindelnek. Észrevettem, hogy azon a helyen lehorzsolódott a fakéreg. A fa úgy tapadt az égre, akár a megnyázott bélyeg. S az eső még inkább belemosa a síkba. Orromba csatornabűz lopakodott. Olyan érzésem támadt, mintha fényképalak volnék egy fa elmosódó, sűrű körvonalai mellett. Ha most el nem futok, örökre ideláncol Isaac bűne – hát Sheindelhez futottam, még aznap este.

Sheindelt egy csapásra megszerettem. Mármost amikor először láttam, bár meglehet, nem is láttam többször. Az az utolsó találkozás – tudniillik Isaackel az utolsó – nem sokkal a válásom után történt; se szó, se beszéd, otthagytam a feleségemet meg az unokatestvérem szőrmekereskedését az északi kisvárosban, ahol mind a ketten örökké zúgolódtak. Egyszer csak Isaac és Sheindel jelent meg nálam a szállodahallban két kisgyerekével. Atutazóban voltak: Isaac Kanadába készült előadást tartani. Ütünk a lila neonfényben, s Isaac elmondta, hogy apám már egyáltalán nem beszél.

- Tartja magát az esküjéhez – mondtam.
- Nem, hanem annyira beteg – mondta Isaac. – Gombóc van a torkában.
- Én vagyok a gombóc. Hiszen tudod, mit mondott, amikor otthagytam a rabbiképzőt. És be is tartotta, hiába telt el annyi év. Nem szólt hozzám azóta sem.

– Emlékszem, amikor együtt olvastunk. Ő az olvasmányokat okolta, de ki okolhatná őt? A mi apáink nem tudják, hogyan kell szeretni. Annyira bezártan élnek.

Különös megjegyzés volt, de haragom annyira elvakított, hogy ezt nem vettem észre. – Nem az volt a baj, hogy mit olvasunk – ellenkeztem. – A Tóra szerint jeles férfiú fia nem lehet jeles férfiú. Hiszen akkor nem maradna olyan szerény, mint a többi ember. Ennyi bölcsességet még én is megjegyeztem. Na, az én apám mindig is meg volt győződve, hogy ő jelesebb férfiú mindenkinél, különösen a te apádnál. Ezek után – fűztem tovább a szót talmudista modorban – mennyi esélyem lehetett énnekem? A tőkfejnek, akinek még *sitzfleisch*e sincs! Te meg olyan kérdésekre is megfeleltél, amiket még föl se tettek. Hát föltetted őket te magad!

– A Tóra nem kalapács – szögezte le Isaac. – Egy férfinak kenyérkereset kell. És neked megvolt a kenyered.

– A döglött állat bőre se kenyér. Inkább ízléstelenség.

Sheindel mindeközben hangtalanul ült; a hosszú harisnyás két kicsi lány a karjában aludt. Július volt, de Sheindelen vastag fekete gyapjúkalap, s a haja mind egy szálíg alátúrve. Csakhogy egyszer én már láttam ezt a fénylő fekete hajzuhatagot.

– És Jane? – kérdezte meg végül Isaac.

– A döglött állatokról beszél. Mondd meg az apámnak, mert a levelemre nem válaszol, a telefonhoz nem jön oda, hogy a házasság dolgában igaza lett, csak nem azért, amiért ő gondolta. Aki mellett egy puritán nő fekszik, az hidegen bújik ágyba, és hidegen kel ki belőle. Ide hallgass, Isaac, apám istentagadónak mond engem, de a házastársi ágyban minden zsidó hívó, ott még a hitehagyott is hisz a csodában.

Isaac nem felelt. Tudta, hogy irigylem tőle Sheindelt meg a szerencséjét. Isaac sosem ítélte el a házasságomért, melyet apja egyenest személyes diadalának tekintett apám fölött, s melyet saját apám – nyilvános legyőzöttetésében – arra használt föl, hogy engem halottnak nyilvánítson. Gyászruhát öltött, és nyolc napig ült az alacsony széken, Isaac apja meg átjárt hozzá, hogy lássa gyászát, szívében titkos elégtétellel, ámde fennhangon ő is vele siránkozott minden hitehagyottért. Isaacnak se tetszett a feleségem. Azt mondta rá, sápadt égimeszelő. Miután összeházasodtunk, már nem mondott rá rosszat, de elmaradt a házunktól.

Isaac esküvőjére magammal vittem a feleségemet. Nagyon korai vonattal mentünk, de mire odaértünk, már igencsak állt a bál, s a vendégek javában ropták.

– Nézd, nézd, külön táncolnak – álmélkodott Jane.

– Kik?

– A nők meg a férfiak. A menyasszony meg a vőlegény.

– Számod csak meg a gyerekeket – tanácsoltam. – A zsidók is puritánok, de csak a nyilvánosság előtt.

Egyenes támlájú széken ült egymagában a menyasszony, körülötte fiatal férfiak örvénylő gyűrűje: szinte hullámozott alattuk a padló. A csillárok csak úgy reszkettek a lábdobogástól meg a vendégek kurjongatásától, s ahogy a legények kart karba öltve kerengtek a teremben, fejük búbjáról kerge léggömb módjára le-leröpült egy-egy kaperli. Isaac – fekete öltöny és dobogó láb összemósódó foltja – beleveszett a fekete öltönyökből és dobogó lábakból összesűrűsödő szédült kavargásba. A táncoló fiatal emberek nászdalokat énekeltek, a padló lemezként hajladozott alattuk, imbolygott az egész terem.

Isaac már beszélt nekem Sheindelről, de látni most láttam először. A koncentrációs táborban, ahol a világra jött, nyomban a villannyal teli drótkerítésre lökték, de sze-

rencsére a tömeg épp abban a pillanatban rohamozta meg a kaput, s ezért a szögesdrótban nem volt áram. Így hát az iszonyú kaland nem hagyott rajta más nyomot, csak egy csillag alakú sebhelyet az arcán. A csillag a lábjegyzet száraz tényeit jelezte: Sheindelnek nincsen anyja, nincsen apja, ámde – rendkívüli módon – van Istene: műveltsége meghazudtolja korát és nemét. Sheindel ekkor csak tizenhét esztendő volt.

– Milyen szép a haja! – szólalt meg Jane.

Sheindel éppen Isaac anyjával táncolt. A hölgyek mind körbeállták, s amikor a nagy sürgés-forgásban a menyasszony fél lábáról leröpült a cipő, ő maga nekiperdült a netvetgélő leánykoszorúnak. A csipkés ruhákban fényesen emelkedtek-süllyedtek a netvető keblek; a fiatal emberek ketteseivel összefogódzva dobogtak, s harsogták a nászdalokat. Sheindel cipő nélkül ropta tovább, s a haja fekete uszályként lebbent a nyomában.

– Ezt mától fogva el kell rejtenie – magyaráztam Jane-nek.

Miért, tudakolta.

– Nehogy kísértésbe ejtse a férfiakat – feleltem, s titokban apámat kutattam a szemmemmel. Ott állt kissé távolabb az árnyékban. Összeakadt a tekintetünk. Apám hátát fordított, s kezével a torkához kapott.

– Kész embertani tanulmány ez itt – jegyezte meg Jane.

– A menyegző az menyegző – mondtam én –, nálunk meg különösen az.

– Az ott az apád, ugye, az az apró, mogorva emberke?

Jane-nek minden zsidó apró. – Apám, a rabbi. Igen.

– Nem minden menyegző menyegző – jegyezte meg Jane: nekünk csak egy papír jutott, meg egy rossz leheletű anyakönyvvezető.

– Mindenki ugyanazért házasodik.

– Dehogya – ellenkezett a feleségem. – Van, aki szerelemből, van, aki meg dacból.

– De mindenki az ágy miatt.

– Van, aki csak dacból – kötötte Jane az ebet a karóhoz.

– Én sose voltam rabbinak való. Szegény apám ezt nem akarja tudomásul venni.

– Nem is beszél veled.

– Apró formalitás. Már alig van hangja.

– Őt nem olyan fából faragták, mint téged. Nem dacból csinálja – közölte Jane.

– Te nem ismered az apámat.

Azon a héten némult meg teljesen, amikor Isaac első rabbinikus válaszgűjteménye megjelent. Isaac apja úgy kukorékolt, akár egy szédült kakas, s feleségestül fölpackolt, hogy a Szent Földet is telekürtölje a nagy újsággal. Isaac kissé föllélegzett; most neveztek ki a misnatörténet professzorának, s apja bogarassága, hiúsága és esztelen rivalizálása kínos volt számára. Távol lévő apát tisztelni könnyű dolog, halott apát tisztelni keserves. A sebész kioperálta apám hangszálait, szóltanul halt hát meg szegény.

Isaac meg én ezután nem találkoztunk. Útjaink elváltak. Belőle híres ember lett, ha nem is világhírű, de a jogtudorok és filológusok körében nagy név. Nekem másodmagammal volt egy alagsori kis könyvkereskedésem, s amikor üzlettársam eladta nekem a maga részét, új cégtáblát tettem ki: „Könyvpince”. Létesítettem egy teológiai részleget – nem pusztán fiúi tiszteletből (noha szerettem volna, ha apám látja), hanem ennél jóval megfoghatatlanabb indítékból –, s itt jórészt héber és arámi nyelvű, ritkább műveket árultam, de tartottam latin és görög könyveket is. Amikor Isaac második könyve eljutott a boltomba (mely ekkor már az utcaszintről nyílt), levélben gratuláltam neki, s ettől fogva rendszertelenül ugyan, de leveleztünk. Isaac nálam rendelte a köny-

veit, s csacska kis tréfákkal szórakoztattuk egymást. „Azóta is a lósportban tevékenykedem”, írtam neki, „de úgy érzem, most nyeregben vagyok. Legutóbb kissé elgalopoztam magam.” „Sheindel jól van, Naominak és Esthernek kishúga született”, írta ő. Aztán később: „Naominak, Esthernek és Miriamnak kishúga született.” Még később: „Naominak, Esthernek, Miriamnak és Ophrának kishúga született.” S ez így ment, míg hét lányuk nem lett. „Olyasmit nem ír a Tóra, hogy jeles férfinak ne lehetnének jeles leányai”, írtam neki, amikor arról tudósított, immár felhagyott a reménnyel, hogy még egy rabbi legyen a családban. „Azám, de honnan keríték majd hét jeles férjet?”, kérdezett vissza. Minden könyvrendeléshez újabb jópofaság járult, s évekig így ugrattuk egymást oda-vissza.

Rájöttem, hogy Isaac a világon mindent olvas. Valaha az én érdeklődésemet is ő keltette fel a könyvek iránt, de sose tudtam vele lépést tartani. Mire rákaptam Saadia Gaonra, ő már Yehuda Halevinél tartott. Egyik nap Dosztojevszkijen könnyezett, másnap már Thomas Mann-nal szárnyalt. Míg apáink siránkoztak, barátom bevezetett engem Hegel és Nietzsche világába. Ha olvasásról volt szó, a felnőtt Isaac éppoly szeretlen maradt, mint ifjúkori tombolásai idején, amikor alkonyattájt valamelyik kihalt tanteremben találtam rá, a fény már alig csörgedezett az alacsony városi felhők alól, Isaac harisnyás lába az ablakpárkányon, s tekintetében a betű keltette már-már részeg kábulat.

Ám amikor az özvegy – miközben palástolni próbálta túlságos élénkségét vagy idegességét – azt kérdezte, hogy tudomásom szerint Isaac rendelt-e az utóbbi időben kerészeti szakkönyveket, nagyon meglepődtem.

– Annyi mindent rendelt – tétováztam.

– Persze, persze – mondta. – Hogyan is emlékezhetne ilyesmire!

Teát töltött, aztán szelíden fölemelte csöpögő esőkabátomat a széktámláról, ahová lehajítottam, s kivitte a szobából. A lakás zsúfolt volt, nem különösebben pedáns, de egyáltalán nem elhanyagolt, mindenfelé babák meg babaedények s egy sereg háromkerekű. Az ebédlőasztal akkora volt, mint egy végtelen rónaság. Régimódi horgolt futó osztotta ketté – két külön országra – középen, s e demarkációs vonal végére, a senki földjére tette le csészémet Sheindel. Isaacre egyetlen tárgy sem emlékeztetett: még könyvet se láttam.

– A lányaim mind alszanak – jött vissza Sheindel –, nyugodtan beszélgethetünk. Mit mondjak, nem csekélység, hogy ilyen ítéletidőben elzarándokolt arra a helyre.

Nem tudtam eldönteni, hogy haragszik-e vagy sem. Hiszen úgy estem be hozzá, mint a felhőszakadás, csöpögött belőlem a víz, cipőmre falevél tapadt.

– Persze értem én, hogy miért ment el. Hajtotta a nyomozóosztón – tette hozzá. Hangjában számomra meglepő gunyorosság csengett. Okosan és félreérthetetlenül adagolta, kínos pontossággal. Mintha minden kiejtett szavából kiindulna egy szívós fehér fonál – mondjuk erős selyem –, melyet neki mindig precízen el kell harapnia. – Keresett ott valamit? A hangulatot? A szomorúságot?

– Nem volt semmi látnivaló – feleltem, s arra gondoltam, örültség, hogy betolakodtam az életébe.

– Próbált ázni? Meglehet, hogy Isaac elásta a búcsúlevelét.

– Miért, hát hagyott búcsúlevelet? – hokkentem meg.

– Ilyen közönséges halandó számára, amilyen maga, nem hagyott hátra semmit.

Észrevettem, hogy ugrat. – Elnézését kérem, Kornfeldné asszony – álltam fel. – Legyen szíves a kabátomat, s már itt se vagyok.

– Üljön le – rendelkezett. – Nem tűnt fel magának, hogy Isaac az utóbbi időben kevesebbet olvasott?

Udvariáisan rámosolyogtam. – Vásárolni viszont egyre többet vásárolt.

– Gondolkodjon – mondta. – Magában van a bizodalمام. Hátha épp maga tudja. Ez eddig nem jutott eszembe. Talán Isten küldte hozzám.

– Én csak könyvkereskedő vagyok, Kornfeld rabbiné asszony.

– Isten úgy látta jónak, hogy egy könyvkereskedőt küldjön. Idehaza Isaac már nagyon régóta nem olvasott. Gondolkodjon! Földművelés?

– Semmi ilyenre nem emlékszem. Mire kellett volna az agrártudomány a misna-történet professzorának?

– Új könyvet csak olyankor láttam nála, amikor a rabbiképzőbe indult: a hóna alatt szorongatott egy-egy kötetet, ott pedig elsüllyesztette a szobájában.

– Minden könyvet a rabbiképzőbe postáztam neki. Ha gondolja, előkereshetem a címeket...

– Maga ott volt a parkban, és nem látott semmit?

– Semmit. – Elszégyelltem magam. – A fát, azt láttam.

– Hát aztán? Egy fa, az semmi.

– Rebbetzin Kornfeld – mentegetőztem –, ostoba vagyok, hogy idejöttem. Nem is értem, hogyan jutott eszembe, bocsásson meg nekem, fogalmam se volt, hogy...

– Azért jött, hogy megtudja, Isaac miért vetett véget az életének. Botanika? Vagy netán, ide hallgasson, netán gombászat? Gombákról szóló könyvet nem kért magától? Vagy olyat, ami gyógynövényekről szól? Trágyázásról? Virágokról? Valami falusi költő verseit? Kertészeti szakkönyvet? Erdészetűt? Konyhaketről szólót? Gabonatermesztésről?

– Semmi, de semmi ilyet – feleltem izgatottan. – Rebbetzin Kornfeld, a maga férje rabbi volt!

– Tudom, mi volt a férjem. Szőlészeti könyvet? Lugasokról szólót? Rizstermesztésről? Gondolkodjon, gondolkodjon, gondolkodjon! Valamit, aminek köze van a földhöz, a réthez, a kecskékhez, a tanyához, a szénához, bármit, ami paraszti vagy holdbéli...

– Holdbéli! Úristen! Talán tanító volt vagy óvó bácsi? Kecskék! Talán prémkereskedő volt? Magának elment az esze, Sheindel? Én voltam a prémkereskedő! Mit akar a halottól?

Sheindel némán teletöltötte a csészémet, bár még félig volt, aztán leült velem szemben, a csipkés demarkációs vonal túloldalán. Arcát tenyerébe hajtotta, de tágra nyílt szemét jól láttam.

– Rabbiné asszony – szedtem össze magam –, egy ilyen tragédia után...

– Maga azt hiszi, én a könyveket okolom. Nem őket okolom, bármilyenek voltak is. Ha Isaac hű maradt volna a könyveihez, ma is élne.

– De hiszen a könyvekben élt!

– Nem – jelentette ki az özvegy.

– Tudós férfiú volt. Rabbi. Kiemelkedő zsidó.

Sheindel erre duhódten fölnevetett. – Árulja el nekem, ez mindig nagyon fúrta az oldalamat, de sose mertem megkérdezni, árulja el, milyen a felesége.

– Évek óta nincs feleségem – vetettem közbe.

– Miféle emberek az olyanok?

– Ugyanolyanok, mint mi, csak azt kell elképzelni, milyenek volnánk, ha olyanok volnánk, mint ők.

– De nem vagyunk olyanok. Nekik fontosabb a test, mint nekünk. Minálunk a könyv a szent, őnáluk a test.

– Jane-é annyira szent volt, hogy szinte sosem engedett a közelébe – motyogtam magam elé.

– Isaac egy időben kijárt futni a parkba, de nagyon hamar kifulladt. Helyette aztán olvasott, olyan futókról, akik falevélből fontak maguknak fejfedőt.

– Sheindel, Sheindel, hát mit várt tőle? A tudományok embere volt, ült és gondolkodott. Zsidó volt.

Sheindel két tenyérrel az asztalra csapott. – Nem volt az.

Szólni se tudtam. Csak néztem rá. Soványabb volt most, mint egészen fiatal asszony korában, arcvonásai pedig átmenetiek: szája, álla környéke még csak karakteres, orra két oldala már-már kemény.

– Szerintem Isaac sose volt zsidó – közölte.

Eltűnődtem, vajon Isaac öngyilkosságától zavarodott-e meg.

– Elmesélek magának valamit – folytatta. – Isaac esti meséiről. Naominak meg Esthernek táncoló egerekről meg nevetős gyerekekről mesélt. Amikor Miriam került sorra, Isaac egy beszélő felhőt talált ki. Ophrának teknőst, aki egy elszáradt fűszálhoz ment feleségül. Leah idejében a kövek azért sírdogáltak, mert nincsen lábuk. Rebecca megsiratta a fát, amiért lánnyá változott, és ősszel nem ölthetett tarka lombruhát. Shiphrah, a legkisebb pedig szentül hiszi, hogy a disznónak is lelke van.

– Nekem minden este szent szövegeket kellett felmondanom apámnak. Szörnyű gyerekkorom volt.

– Isaacnak a kirándulás volt a mániája. Egyre messzebbre kalandoztunk. Kész örület volt. Sose vette a fáradságot, hogy megtanuljon autót vezetni, úgyhogy cipelhettük az ormótlan elemózsiás kosarakat, és bumlizhattunk vonaton meg buszon a hét kimerült, fékezhetetlen kislánnyal. Ráadásul Isaac mindig különleges úti célokat eszelt ki: nem telepedhettünk le akárhol, muszáj volt eljutni ehhez és ehhez a patakhoz, ahhoz és ahhoz a dombhoz vagy ligethez. Amikor meg végre odaértünk, Isaac – aki szerint az egész a gyerekek kedvéért van – faképnél hagyott bennünket, s elő se került napnyugtáig. Addigra már kilöttyögött az innivaló, dermesztőre hűlt a levegő, a kicsik meg egymást túlharsogva bömböltek.

– Én felnőttkoromban voltam először kirándulni – vallottam be.

– Azt hiszi, a legelején nem dőltem be ugyanúgy, mint maga? – kérdezte az özvegy.

– Bedőltem, elkábultam. Hisz olyan romantikus összevisszaságban érkeztünk haza a sok kosárnyi erdei bogyóval meg mezei virággal. Isaac esti meséi ilyenkor telis-tele voltak sötét gondolatokkal. Isten ne vegye bűnömül, még könyörögtem is neki, hogy írja le őket. Aztán egyszer csak belépett egy klubba, s attól fogva vasárnaponként még azt se várta meg, hogy megvirradjon, fölkel és elment hazulról.

– Klubba? Olyan korán? Milyen könyvtár nyit ki olyankor? – kérdeztem megütözve, hogy egy olyan ember, mint Isaac ilyen obskúrus dologba keveredik.

– Á, úgy látszik, nem érti, nem érti. Természetjáró klub volt, és holdvilágnál találkoztak. Gondoltam, szegény Isaac egész héten annyira be van zárva, kell neki a friss levegő. Mindig holtfáradtan jött haza. Azt mondta, a táj kedvéért megy. Olyan voltam én is, mint maga, elhittem mindent, amit hallottam, de hiába hallottam, sosem értettem. Isaac végül otthagya a természetjárókat, s én azt gondoltam, ezzel vége ennek az egész furcsaságnak. Azt mondta, esztelenség, hogy ilyen tempóban gyalogoljon, elvégre nem sportoló, hanem tanár. Ekkor kezdett írni.

– De hiszen mindig is írt – ellenkeztem.

– De nem úgy. Most tündérmeséket kezdett írni. Annyira elmerült ebben, hogy egy időre minden mást sutba dobott. Ez lett az újabb furcsaság. A mesék meglepően gyöngék voltak és unalmasak. Olyasfélék, mint azok az ötletek, amelyekkel korábban a kis-lányokat ijesztgette, csak ezeket teletűzdelté jegyzetekkel, függelékekkel, előszavakkal. Az volt az érzésem, elfelejti, hogy ezek csak mesék. Mégis nagyon banális volt mind: csupa manó meg tündér meg isten, csupa banális és ósdi dolog.

– Láthatnám őket?

– Tűzre kerültek mind.

– Isaac égette el őket?

– Csak nem gondolja, hogy én? Képzelem, miket hisz rólam!

Szó, ami szó, elképesztett az asszony utálkozása. Úgy éreztem, az a fajta, aki természetlőtől fogva irtózik a fantáziáktól. Valami hidegség ömlött el bennem iránta, ámbár két apró keze meg az ujjak remegő pálcikái, ahogy kapuszárnyak módjára lengtek az arca előtt, eszembe juttatták, hol is született és ki is ez az asszony. Árva volt, életét csodának köszönhetette, s retteg a csodától. A hidegség elillant. – Minek izgatja magát holmi mesék miatt? – szólaltam meg. – Isaac halálát nem a mesék okozták.

– Persze hogy nem a mesék – felelte. – Ostoba firkálmányok. Örültem, amikor felhagyott velük. Behajigálta az egészet a fürdőkádba, s gyufával alágyújtott. Aztán jegyzetfüzettel a kabátzsebében azt mondta, sétál egyet a parkban. Az elkövetkező hetekben sorra járta a város valamennyi parkját. El nem tudtam képzelni, mire készülhet. Egyik nap metróra szállt, és kiment a végállomásig: végül ennél a parknál maradt. Odajárt mindennap tanítás után. Egy óra oda, egy vissza. Hajnali kettő-három tájt keveredett haza. „Sportolsz?” – kérdeztem. Gondoltam, talán megint fut. Mindig vágott a csípős, harmatos virradatban. „Nem, csak üldögélek”, felelte. „Írsz valamit odakint?” „Nem, csak lefirkantom a gondolataimat.” „Meditálni odahaza szokás, nem éjnek idején valami bűzös víz partján”, mondtam neki. Amikor reggel hatkor-hétkor került haza, megkérdeztem, sírhelyet keres-e magának odakinn.

Az özvegy beszéde köhögésbe fulladt, félig ál-, félig beletörődő köhögésbe, amely azonban olyan hangos volt, hogy az asszony nyújtogatni kezdte a nyakát a gyerekszobák irányába, nem ébresztette-e föl valamelyik gyereket. – Nem tudok aludni – mondta aztán. – Nézzen körül. Nézzen körül alaposan, nézze meg az ablakpárkányokat. Lát itt bármilyen növényt, bármilyen közönséges szobanövényt? Egyik este lementem, és odaadtam őket a szemetesnek. Nem bírtam egy házban aludni a növényekkel. Olyan, mintha fák volnának, kicsiben. Elmebeteg vagyok? Vigye el Isaac jegyzetfüzetét, aztán majd hozza vissza.

Szót fogadtam. Odahaza, saját fukarul berendezett szobámban, melyet néhány szép cserepes növényen kívül semmi se díszített, nyomban előkaptam a jegyzetfüzetet. Aprócska notesz volt, tán fél arasz magas és negyed arasz széles, vonalas lapjait spirál fogta össze. Kutakodva olvastam, abban a reményben, hogy valami nem kézenfekvő adalékra bukkanok. Sheindel méla és homályos célzásából arra következtettem, hogy ezeken a lapokon Isaac fölfedi öngyilkossága okát. Ámde nagyot csalódtam. Sehol egy jelentős szó. Egy idő után leszűrtem, hogy Sheindel, nem tudni, miért, megint ugrat. Meg akar büntetni, amiért föl tettem a föltehetetlen kérdést. Sértőnek találja a faggatózásomat; nem azért nyomta a kezembe Isaac jegyzeteit, hogy felvilágosítson, hanem hogy megdorgáljon. A kézírás felismerhető volt, bár kissé szokatlan: reszketős, mármár öreges, olyasvalakinek az írása, aki a szabadban, asztal nélkül, csak úgy a tenye-

rében körmol, a térdén vagy a fatörzsön; és az is nyilvánvaló volt, hogy a gyűrött, szármárfüles noteszt valaki időről időre a zsebéből húzta elő. Nem vontam hát kétségbe a Sheindel-féle vad históriát, hiszen igaz volt a park, Isaac, a notesz, a váratlanság, ámde mindez nem jelent többet, mint hogy egy írói vénával megáldott professzor sétákat tett. Az egyik soron még zöld folt is éktelenkedett, mintha a füre esett volna a fűzet, sőt valaki rálépett volna.

Elfelejtettem említeni, hogy a noteszban három nyelven váltakoztak az elszórt feljegyzések. A görögöt egyáltalán nem tudtam elolvasni, de láttam rajta, hogy vers. A héber rész vegyes idézeteket tartalmazott, jórészt a Lévitákból, Mózes Harmadik Könyvéből és az Ötödikből, A törvény summájából. Ezek között találtam a következő részleteket, nem teljes szóhűséggel:

Pusztára pusztítsátok el mind azokat a helyeket, a hol azok a nemzetek, a kiknek urai leszték, szolgáltak az ő isteneiknek a magas hegyeken, a halmokon, és minden zöldelő fa alatt.

Ha pedig valaki valamely vér szerint való rokonához közelget, hogy fölfedje annak szemérmét, kiirtom azt az ő népe közül.

Ezek persze egyszerű, cifrázatlan jegyzetek voltak, olyanok, amilyeneket minden tanár készít magának, hogy eszébe jusson a szöveg, félmondat innen, félmondat onnan, néha csak azért, hogy járjon a keze. Azt is lehetségesnek tartottam, hogy Isaac tanulmányt készült írni ezeknek a passzusoknak a Talmud-beli magyarázatáról. Mind-egy: a többi idézet – javarészt angol lírai versrészlet – se nagyon csigázta fel az érdeklődésemet. Egy négy fal közé zárt romantikus lélek elégikus kedvencei voltak. Tásztított az Isaac-féle nagy kezdőbetűs Természet: mintha saját Könyvpincém szagát érezném. Világos volt számomra, hogy Isaac az utóbbi időben kínosan akadémikus lett: a legközönségesebb gyomról is valami klasszikus idézet jutott eszébe. Lejegyzett egy foszlányt Byrontól, egy pöttyöt Keatstól (ez a kettő hevenyészett volt és töredékes, akár-csak az Írásból vett részletek), Tennyson két csonka sorát meg ezt a névtelen és bicegő négysorosot:

*„És mégsincs veszve minden. Még Dryád
Libben az erdőn. Oreád szökell
A dombon; vízben csillan a Najád;
A föld szépsége még lelket lehell.”**

Mindez oly émelygős volt, oly ábrándos és nevetséges, s hozzá olyan tudálékos is, hogy szégyelltem magam Isaac helyett. És nem akadt semmi, ami a mentségére szolgált volna, semmi személyes, mindössze csak könyvmolyra valló, merev, fegyelmezett mondatok, olyasfélék, mint leveleink tanáros tréfácskái. „Alkonyatkor írok a Trilham zsilip parkjának egyik kövén ülve, előttem a Trilham zsilip, mely a várostól északra fekszik, mellettem egy karcsú fácska, egy *Quercus velutina*, melynek kora, ha valaki megóhajtana róla bizonyosodni, kiolvasható az évgyűrűkből, ha derekát (isten ments) átvágják. A férfi, aki itt ül, harmincöt éves, és túlságosan gyorsan öregszik, ez kiolvasható a szegény rövidlátó szem alatt húzódó karikákból.” Ez alatt szándékosan jobban olvasható betűkkel álltak ezek a különös szavak:

* Nádasy Árdám fordítása.

„Él a Nagy Pán.”

És kész. Egy-két nap múlva visszavittem a noteszt Sheindelnek. Megmagyaráztam magamnak, hogy hét árváról kell gondoskodnia, s elnyomtam haragomat, amiért becsapott.

Az asszony már várt. – Ne haragudjon, volt egy levél is a noteszban, csak kiesett. Akkor találtam meg a szőnyegen, amikor maga már elment.

– Koszönöm, nem kérem – feleltem. – Már épp eleget turkáltam Isaac zsebeiben.

– Akkor miért jött ide egyáltalán?

– Azért – feleltem –, hogy magát lássam.

– Maga Isaac miatt jött. – Inkább gunyoros volt, mint zaklatott. – Odaadtam magának mindent, hogy lássa, mi történt, mégsem érti. Tessék. – Felém nyújtotta az okmány méretű, nagy papírlapot. – Olvassa el a levelet.

– Elolvastam a jegyzetfüzetét. Ha abban van minden, amiből Isaacet kibogozhatom, akkor a levélre nincs szükségem.

– Ebben a levélben mindent megmagyaráz – erősködött.

– De hiszen azt mondta, Isaac nem hagyott magának búcsúlevelet.

– Ezt nem nekem írta.

Leültem az egyik ebédlőszékre, és Sheindel elébem tette a levelet. A papiros ott feküdt a csipkés futón, frással fölfelé. Nem néztem oda.

– Ez egy szerelmes levél – suttogta Sheindel. – Amikor a kötélről levágták, egyik zsebében a noteszt találták meg, a másikban ezt a levelet.

Szólni se tudtam.

– A rendőrök mindent ideadtak – folytatta Sheindel. – Hogy én őrizzem.

– Szerelmes levél? – ismételtem.

– Az ilyesmit így hívják.

– És amikor a rendőrök... amikor ezt odaadták, maga rögtön rádöbbsen, mi is... – kétségbeesetten kapkodtam a megfoghatatlan után – mi is foglalkoztathatta Isaacet?

– Mi is foglalkoztathatta – utánozta Sheindel. – Igen. Mármint amikor kivették a zsebéből a levelet meg a noteszt.

– Úristen. Ilyen életformával, ilyen elmével... Nem fér a fejembe. Maga nem gyanította?

– Nem.

– Azok a kirándulások a parkba...

– Sokféle elferdülés mutatkozott rajta. Már ecseteltem magának.

– Na de az a park! Hogy így járt oda, egyedül... maga nem sejtette, hogy nővel találkozik?

– Nem nő volt.

Orromban alvadt röggé csomósodott az undor. – Sheindel, maga megőrült!

– Megőrültem, igen? Olvassa el a vallomását! Olvassa csak el! Mit gondol, meddig bírom még, hogy ezt egyedül én tudom? Amíg szét nem robban az agyam? Legyen a bizalmasom – fogta könyörgőre oly váratlanul, hogy elállt a lélegzetem.

– Senkinek se szólt semmit?

– Hát ilyenek lettek volna a búcsúbeszédék, ha szólok? Olvassa el a levelet!

– Nem vonzódok az abnormális dolgokhoz – hátrítottam el jegesen.

Az asszony fölemelte tekintetét, s futólag rám függesztette. Aztán anélkül, hogy

esengő fejtartásán változtatott volna, kitört belőle a nevetés. Azóta se hallottam ilyen hangot: nem hangosabb, mint az egércincogás, nehogy fölverje az alvó kislányokat, ámde hűvösen céltudatos: kotkodácsoló fűgába oltott csodálkozó józanság. Egy percig hallatta ezt a hangot, aztán lecsillapodott. – Kérem, maradjon ülve. Kérem, figyeljen. Majd én felolvasom magának a levelet.

Fegyelmezett mozdulattal vette föl a levelet az asztalról. A levél láthatóan nagy műgonddal készült, s a papír sűrűn tele volt írva. Sheindel hangját megtisztította a gög.

– „Öseimet Isten keze vezette ki Egyiptomból” – olvasta.

– Így kezdődik egy szerelmes levél?

Az asszony elszántan folytatta. – „Bűnösök voltunk olyan úgynevezett utálatosságokban, melyeknek részletes leírása másutt található. Más népek saját mítoszaikból merítenek erőt. Minket évezredek óta ennek morzsáitól is megfosztanak.”

Ereztem, hogy elfog a türelmetlenség. Az az igazság, hogy egyetlen gondolattal a fejemben tértem vissza ide: úgy gondoltam, feleségül veszem Isaac özvegyét, ha majd az illő gyászidő letelt. Az volt a szándékom, hogy először nagyon óvatosan udvarolok neki, nehogy úgy érezze, visszaélek a bánatával. De Sheindel megszállott volt. – Sheindel, miért akarja rám tukmálni ezt az értekezést? Adja a rabbiképzőnek vagy valamelyik professzori testületnek.

– Inkább meghalok.

Ekkor komolyan figyelni kezdtem.

– „Eltekintek az »Egy az Isten« koncepción belüli úgynevezett animizmus teljesen kézenfekvő pozíciójától. Nem térek ki annak történeti megvilágítására, miként jut ez kifejezésre folytonosan, bár burkoltan még a Törvény Kerítésén belül is. Teremtmény, ezektől eltekintek...”

– Micsoda? – üvöltöttem fel.

– „Teremtmény” – ismételte meg az özvegy táguló orrcimpákkal. – „Mi is az emberi történelem? Mi a mi filozófiánk? Mi a mi vallásunk? Egyik se tanít olyat, hogy mi, szegény emberi lények egyedül volnánk a világmindenségben, ámde nélkülük is jól tudjuk, hogy nem vagyunk egyedül. Már egészen kicsi gyermekként megértettem: a bolond nem hinne a halban, ha nem látta volna a saját szemével. Számptalan forma létezik és kerül a szemünk elé, sőt műszereink élesebb lencséjének látókörébe. Aprólékos megfigyeléséből mindannak, ami már van, könnyű kikövetkeztetni, hogy további formák is lehetségesek, hogy minden forma létezése valószínű. Isten nem csupán Magának teremtette a világot, hiszen különben nem volna enyém ez a tudat, mellyel most megszólíthatlak Téged, Szépség.”

– „Téged” – visszhangoztam, s keserű zavarodottságot fojtottam magamba.

– Hadd folytassam – szölt Sheindel, és kérlelhetetlenül folytatta. – „Hamis történelem az, hamis filozófia és hamis vallás, amely azt hirdeti nekünk, embereknek, hogy Dolgok között élünk. A fizika és a kémia művészete másként fog hozzá a tanításhoz, új módon gyakorolja a könyörületességet, s ezért kevesen akadnak, akik a hűséget szépen, logikusan végigviszik. Minden alakzat belsejében molekulák ficáncolnak, a molekulák belsejében atomok, az atomok belsejében pedig az isteni életerő még mélysegebb forrásai. Nincsen semmi, ami Halott. Semmi, ami Élettelen. Szent élet lobog a sziklában, a kimúlt kutya és a halott ember csontjaiban is. Isten termékenyítő Teremtésében ezért nem létezhet Bálványimádás, következképp nem is lehet elkövetni ezt az úgynevezett utálatosságot.”

– Istenem, istenem – jajveszékelttem. – Elég volt, Sheindel, elég, ne folytassa...

– Pedig még van – felelte.

– Nem akarom hallani.

– Talán mert rossz színben tünteti fel Isaac jellemét? Foltot ejt rajta? Majd meghallja. – Folytatta a felolvasást, olyan hangon, amelyről nyomban apám hangja jutott eszembe: kérélyhetetlen volt. – „Teremtény, én csak hajtogatom ezeket a dolgokat, pedig a mi beszédünk olyan tenéked, mint a lélegzet; olyan, mint varázslónak a cífráság. Mi nap mint nap küszködünk, hogy megértsük a világot, még a sírgödrot is felforgatjuk a rejtély kulcsáért, a többi faj meg mind bolcsen jön a világra. A legkülönbébb állatfajok tökéletesen viselkednek, pedig nem vizsgálgatják önmagukat; az ösztön nemhogy alacsonyabb rendű volna, éppenséggel magasabb rendű valami. Sajnos mi, emberek – leszámítva egynémely szárnalmas csökevényt, melyet a testünkben megmaradt reflexek és önkéntelen reakciók őriznek – ösztönöktől mentesen születünk! Mindaz, amihez mi, szerencsétlenek a tudomány, a művészet, a filozófia, a vallás révén jutunk, képzelődés, iparkodás, elmélkedés és örökös kérdezősködés útján, mindaz természetes módon és simán jut kifejezésre a vadakban, a növényekben, a folyókban, a kövekben. Egyszerű az ok – más szóval a mi tragédiánk –: nálunk a lélek belül van, bennünk lakik, magunkban hordjuk, s ha keressük, önmagunkban kell kutatnunk. *Meglátni* a lelket, szembenézni vele – ez már isteni bölcsesség. Mégis, hogyan pillant-hatunk bele sötét önmagunkba? Más fajoknál ez másként van elrendezve. A növény lelke nem a klorofillban lakik, hanem kedve szerint vándorolhat, olyan alakot választ magának, amilyen csak neki tetszik. Így aztán a többi élőlény, mivelhogy nem függ a lelkétől, ellenben kívülről szemlélheti, békességben tud élni. Aki látja önnön lelkét, az mindent tud, aki pedig mindent tud, az olyan békesség birtokosa lesz, amelyet a mi filozófiánk hiába keres. A földön kétféle lélek található: szabad és rab. Mi, emberek rab lélekkel vagyunk megverve...”

– Hagyja abba! – kiáltottam fel.

– Nem hagyom – felelte az özvegy.

– Könyörgök, hiszen azt mondta, Isaac elégette a tündérmeséit.

– Talán hazudtam? Azt állítja, hogy hazudtam?

– Hát miért nem hazudott, legalább Isaac kedvéért? Ha ez nem tündérmese, akkor mit gondoljak, micsoda?

– Gondoljon, amit akar.

– Sheindel, könyörögve kérem, ne gyalázza meg egy halott becsületét. Ne nézzen bele többet ebbe az írásba, tépje össze, ne olvassa tovább.

– Nem gyalázom meg a becsületét. Nem volt becsülete.

– Könyörgök! Gondolja meg, mit mond! Istenem, hát nem akárkiről beszél! Isaac Kornfeld rabbiról! Neki ne lett volna becsülete?! Hiszen professzor volt! Tudós!

– Pogány volt.

Sheindel habozás nélkül ismét a feladatra szögezte tekintetét. És folytatta: – „Mind-ezen igazságokra lassankint ébredtem rá, szándékom és vágyaim ellenére. Tanítónk, Mózes ezekről nem szólott; sokatmondó tény ez. Mózes tanítása nem azért nem említi a szabad lelket, mert nem tud róla. Hogy én is megtudtam azt, amit Mózes tudott, nem azért van-e, mert mindketten emberek vagyunk? Mózes ember volt, de Isten szó-lott hozzá: Isten akarata pedig az volt, hogy őseink megszabaduljanak a szolgaságból. Ámde a mi nyakas őseink soha ki nem törtek volna az egyiptomi fogságból, ha meg-tudják, hogy van szabad lélek. Azt mondták volna: »Maradjunk csak itt. Hiába egyip-tomi rabszolga a testünk, attól a lelkünk még kedve szerint járja Siont. Ha a kaktusz

lelke szabadon szárnyalhat, miközben gyökere a földbe kapaszkodik, miért ne teherné ugyanezt az emberé?« És ha Mózes erre azt feleli, hogy csak a Természet teremtményeinek adatott meg a szabad lélek, az ember lelke a testéhez van láncolva, s hogy az embernek, ha lelkét meg akarja szabadítani, meg kell szabadítania testét is, mely annak hordozója, az emberek kinevették volna. »Hogy lehet, hogy az ember és csakis az ember üt el a Természet teremtményeitől? Ha ez így van, akkor az ember körülményei sanyarúak és igazságtalanok, ha pedig a mi körülményeink általában sanyarúak és igazságtalanok, akkor ugyan mit számít, hogy rabszolgák vagyunk-e Egyiptomban vagy polgárok Sionban?« És akkor nem teljesítették volna Isten akaratát, nem vonultak volna ki a rabságból. Mózes azért nem szólott hát a népnek a szabad lélekről, ne hogy ne vigyék véghez Isten akaratát és ne jöjjenek ki Egyiptomból.”

Egyszerre sajátos érzés kerített hatalmába; meghatározhatatlan volt, semmihez se hasonlítható, mégis úgy éreztem, átéltem már ilyet. És csakugyan: gyerekkoromba röptett vissza: a fölismerésnek az a drámai élménye volt, melyet akkor él át az ember, amikor szeme előtt lefelől áll össze értelmes szóvá a betűk szövevénye. Ebben a szempillantásban megnyílt előttem a kapu Isaac betűitől Isaac gondolataihoz. Rádöbentem, hogy Isaac a lehetséges dolgok világában járt: élméljű volt és tehetséges. A titokzatosságot nem fokozni akarta, hanem eloszlatni.

– Ez a rész káprázatos! – tört ki belőlem.

Sheindel a tálalóhoz lépett, s belekortyolt a teájába. – Egy pillanat – mondta –, s csillapította szomjúságát. – Hallottam én Rembrandtot is megszegyenítő rajzokról, melyeket örültek készítettek, akik a roham elmúltával még a krétát se tudták kézbe venni. Vigyázzon, ami most jön, az gyönyörű.

– Ez az ember zseni volt.

– Az.

– Folytassa – unszoltam.

Sheindel bohócos, csúfondáros mosollyal olvasott tovább: „A sivatagi út során, valahányszor vízhez érkeztek, és valamelyik eleven, fürgé mozgású fiú véletlenül megpillantotta a forrás lelkét (melyet később a görögök najádnak neveztek), nem tudván a szabad lelkek létezéséről, azt hitte, egy eltévedt holdfénypászma vetődött a víztükörré. Szépség, én is ilyen ártatlan véletlen folytán fedeztelek föl téged. Szépség, Szépség.”

Megállt az olvasásban.

– Nincs tovább?

– De van.

– Olvassa.

– Az már a szerelmes levél.

– Nagyon nehezére esik? – Kérdésemben azonban több volt a mohóság, mint a szánakozás.

– A felesége voltam. Annak a férfinak, aki felkapaszkodott a Törvény Kerítésére. Ezért óvott meg engem Isten a villanydróttól. Olvassa el magában.

Mohón kikaptam kezéből a teleírt lapot.

„Szépség, tebenned leledzik elméletemnek gyönyörűsége, létjogosultsága és fenséges bizonyítéka. Hány esztendő hány óráján át róttam a csillóerdőket ezen a mi hatalmas, lélegző növénycsillagunkon, ezen a gyökértelen, könnyű magon, mely a maga egyetlen barázdájában görög, ezen a tekervényes és kusza, elültetetlen káposztafejen, amelyet földnek hívunk! S mindvégig, a beteljesületlenség hosszú napjaiban soha, sehol egy csöpp fehérség, melyre lecsaphat a sivatagi szomjazó. Azt gondoltam, saját

hóbortom csapdájába estem. Aztán a hajnali dombok között, mi is volt az, amit formája, hajlata láttán ugyancsak dombnak véltem, mi is? Nem más, mint a zúzmarán átderengő, duzzadó napkorong. Tovaszökött tőlem a hegyi nimfa, káprázatát hátrahagyva; ámbár meglehet, hogy sohase járt ott; vagy ott járt, de csak egy szempillantig, s már szaladt is tovább. Milyen furfangosak ezek a szabad lelkek! Olyan humoruk van, amilyenről mi, emberek még csak nem is álmodhatunk: csak a hahotázó korhely érzi magában szellemességük halotthalovány árnyékát, s ő is csupán azért, mert egész lényét hordozó bárkává avatta, amiképpen a patak két partja és medre a najádok bárkája. Íme a najád, akit teljes valójában megpillanthattam: egyszer mind a hét leányom belegázolt a patakba egy sűrűn benőtt, de szépséges parkban, melytől sokat reméltem. Az alig kétéves legkisebb félős volt, megmondtam a nagyobbaknak, el ne eresszék a kezét, de nem fogadtak szót. Pár lépést távolodtam tőlük a fák közé, s egyszer csak sikoltás és vad fröcskölés zaja ütötte meg a fülemet, s odafordulva láttam, hogy a víz már sodorja is az apró testet. Míg visszafelé vágtattam a fák között, a kicsi tehetetlenül elmerült a vízben, a többi kislány pedig rémülten összekapaszkodott, dermedt lánykakoszorú. Hirtelen egyikük (oly gyorsan történt, nem láttam, melyikük) odarontott a fuldoklóhoz, kihúzta, s fél karjával nyugtatón átölelte. Kék volt ez a kar, kék, akár a tó vize. És akkor onnan, a partról, még lihegve számolni kezdtem a kislányokat. Nyolc. Éreztem, ez nem örülség, csak a nagy megkönnyebbülés. Újra számoltam, hét. Tudtam, hogy az előbb jól számoltam, és tudtam, hogy jól számoltam most is. Közéjük került egy kék karú lány. Vagyis egy lányalak. Kifaggattam a lányaimat: a nagy riadalomban mindegyik azt hitte, a másik rohant oda rakoncátlan kishúgáért. Egyiknek se volt kék a ruhaujja."

– Bizonyítékok – vetette közbe az özvegy. – Isaac precíz volt, még a bizonyítékokat is mindig megindokolta.

– Hogyhogy? – Reszkető kezemben úgy zizegett Isaac levele, mintha valaki vadul rázná a lapokat.

– Úgy, hogy mindig megkereste a rájuk húzható elméletet – zárta le a témát Sheindel maliciózan. – Egyébként miattam ugyan meg ne álljon, nem jár vele a kedvemben. Sok van még hátra, annyi, hogy belegebedhet.

– Teát – kértem rekedten.

Sheindel a saját csészéjét hozta oda nekem a kredencről, s miközben beleittam, úgy éreztem, én is nyelek egy kicsit a csúfondároságából meg az epéjéből.

– Jámbor asszony léteére maga nagyon szkeptikus, Sheindel. – A reszketés most átterjedt a torkomra.

– Magából az ateista beszél – vágott vissza. – Minél jámborabb az ember, annál szkeptikusabb. Aki vallásos, az megérti ezt. A fölösleges javak, a tobzódás meg a babonák úgy futnak be a Törvény Kerítését, mint valami fojtogató kúszónövény, ha nem tartaná távol őket a szkeptícizmus, s nem teremtené meg a tisztaság szabadságát.

Most úgy éreztem, ez az asszony igazán méltó Isaachez. Hogy én méltó vagyok-e Sheindelhez, azt a kérdést nem tettem föl magamnak; inkább kortyoltam egyet a teából, s elmerültem a levélben.

– „Fáj bevallanom” – olvastam –, „mindezek után hogyan imbolyogtam tisztánlátás és kétség között. Nem bíztam következtetéseimben, mert minden tapasztalásom tünékenynek mutatkozott. Ami bizonyos volt, azt mind valami kevésbé bizonyos okra vezettem vissza. A lép minden hangja mögött nyulat meg mókust sejtettem. A falevelek minden rezdülését a madarakra fogtam, holott madár se járt arrafelé. Az Emberkék

első megjelenését borzongató irodalmi érzécsalódásnak véltem, s úgy döntöttem, hirtelen nőtt gombatermést látok. Ámde a nyár derekának egyik éjjelén, nem sokkal tíz óra után – az égen még volt néhány fénypászma – errefelé kószáltam, errefelé, ahol holttestemet majd megtalálják...”

– Velem ne törődjön – mondta Sheindel, amikor tétovázni kezdtem.

– Ez szörnyű – krákoztam –, szörnyű.

– Fonnyadtan, akár egy rovar – mondta, mintha a világmindenségről beszélne; hangjából megértettem, hogy valami megszállottság fűzi ehhez a levélhez, szinte be-téve tudja az egészet. Úgy tetszett, gyorsabban jutnak eszébe a szavak, mint ahogy én ki tudom mondani őket, s ettől úgy éreztem, fokoznom kell az iramot.

– „...ahol holttestemet majd megtalálják, fonnyadtan, akár egy rovar páncélját” – hadartam tovább. – „Az öbölből az oszlás összetéveszthetetlen szaga szállt fel. Elgondoltam, mi lesz a testemmel a halál után; vajon azonnal kiszabadul-e a lélek, mihelyt az élet elszállt belőle; vagy ez a rab lélek csak fokozatosan nyeri vissza szabadságát, ahogy a bomlás előrehalad? Ámde amikor eszembe jutott, hogy az emberi test nem különb a cserépedénynél – ezt a tényt még soha egyetlen bölcselőnk se cáfolta meg –, rádöbentem, a rab lélek önnön természeténél fogva kénytelen lesz ragaszkodni edényéhez, míg csak az utolsó morzsányi agyag is el nem vegyült az anyafölddel. Keserűen, önsajnálattól sújtva jártam végig a fekete mező árkait. Világossá vált előttem, hogy miközben szegény csontjaim könnyűszerrel porladnak majd, lelkemnek továbbra is ott kell szorongania bennük, kétségbeesetten vágyva és várva, hogy végre együtt szárnyalhasson a szabad lelkekkel. Elátkoztam ezt a gravitációtól megvert, lomha, vég nélkül sorvadozó hústömeget; mennyivel jobb lenne a párában lakni, a szélben, a kőkuszdió héjának szőrszálaiban! Ki tudja, mennyi idő alatt lesz az ember testéből kavics, a kavicsból homok, a homokból vitamin? Száz év alatt? Kétszáz, háromszáz év alatt? Talán ezer év alatt! Hiszen az őslénykutatók nap mint nap bukkannak szinte ép csontokra, melyek kétmillió éve kerültek a földbe!” Sheindel – szakítottam félbe a felolvasást –, ez halál, nem szerelem. Hol itt a szerelmes levél, amitől félni kell? Nem találom.

– Folytassa – rendelkezett. – Láthatja, hogy nem félek.

– A szerelemtől?

– Attól. De maga nagyon lassan olvas. Remeg a szája. Fél a haláltól?

Nem feleltem.

– Folytassa – ismételte. – Igyekezzen. A következő mondat rendkívüli gondolattal kezdődik.

– „Rendkívüli gondolat ötlött fel bennem. Világos, mély értelmű és gyakorlati. Ráadásul számtalan példa akad rá, a hitregék több tucat ilyen esetről szólnak. Sorra vettem azokat a halandókat, akik istenekkel háltak (az isten itt gyűjtőfogalom, és igen praktikus elnevezés arra, amit a mi tanaink a megfoghatatlanabb Shekina névvel illetnek), sorra vettem azt a sok szembeötlő fajkereszteződést, melyet a kentaurók, szatírok, sellők, faunok és effélék képviselnek, nem is szólva a Genézis még híresebb keveredéseiről, ahol Isten fiai emberi asszonyt szereztek maguknak, aki aztán óriást hozott a világra vagy éppenséggel torzszülöttet, leviatánt meg behemótot, amelyekről Jób könyvében olvashatunk, unikornist, kimérát vagy más szörnyet – úgy hemzseg tőlük a Szentírás, hogy nincsen bennük semmi rendkívüli. És ott van a parázna Lilith démon, akiről tudvalévő, hogy még serdületlen fiúkkal is szeretkezett a középkori gettókban. Ezek a példák megszilárdították azt a meggyőződésemet, hogy földünk történetében nem én vagyok az első ember, aki ilyen vágyakat dédelget. Teremtény,

íme a gondolat, mely hatalmába kerített: ha szeretkezhetnék egy szabad lélekkel, a kapcsolat ereje kitéphetné belőlem saját lelkemet, megragadná, mint valami fogó, és kiszakítaná testemből, hogy lelkem végre szabad legyen. Mind erősebb és lebírhatatlanabb lett bennem a vágy, hogy megszerezzek egy ilyen lényt. Kerültem a feleségemet..."

Az özvegy észrevette, hogy elbizonytalanodom.

– De kérem – sürgetett, s arcán gunyoros mosoly ömlött el.

– „...nehogy férfieróm épp abban a pillanatban apadjon el (mely pillanat bármikor bekövetkezhet, akár – így hittem – saját hálószobámban is), amikor egy szabad lélekkel találkozom. Újra és újra magához vonzott a zsilip bűzös, nyúlós lehelete, magához vonzott, mintha saját hosszadalmas, lassú rothadásom bűze volna az, melytől immár képtelen voltam szabadulni; testem utolsó morzsjának foglyaként láttam magam előtt a lelkemet, elképzelttem, hogy ez az utolsó morzsa megkövül, sohasem oldódik fel, s akkor lelkem örökös szolgaságra ítéltetik. Tudtam: egy csapásra kell lelkemnek kiszabadulnia, különben mindörökké elvész a semmiben. Esztelen rémületben csetlettem-botlottam ároktól árokig a sötétben, vak kutya módjára tapogatóztam támasz után, s tenyerem egyszer csak fakérget tapintott. Fölnéztem, de a feketeségben nem tudtam megbecsülni a fa méretét. Fejem előrebukott, homlokom nekiütődött a bárázdált fatörzsnek. Ujjaimat belemélyesztettem az ék alakú vajatokba. Homlokomat a kéregnek feszítve átöleltem a fa derekát, hogy megmérjem. Két kezem összeért a túloldalon. Karcsú, fiatal fa volt, nem tudtam, milyen fajta. A legelső ágról letéptem egy levelet, s nyelvemet tűnődve körbejártattam a peremén, hogy felismerjem a formáját. Tölgy. Számat ragacsos és izgatón keserű íz töltötte meg. Agyékomon könnyed ujjongás futott végig. Ekkor egyik kezemet (a másik a fa derekát ölelte), egyik kezemet a legelső ág meg az elegáns, jámboran szilárd törzs elágazásába helyeztem (melyet undorító módon hónaljnak neveznek), s előbb gyöngéden, majd mind hevesebben simogattam ezt a csodálatos elágazást. Hirtelen vad éberség és féktelen vakmerőség fogott el: ellenségnek neveztem ki a fát meg a körülötte lévő földdarabot, olyan ellenségnek, aki semmilyen értelemben nem hátrál meg: nem ad, és nem adja be a derekát. – Jöjj, jöjj – kiáltottam oda a Természetnek. A forró levegőbe ürülékszagot vegyített a szél. – Jöjj – kiáltottam –, szeretkezz velem, amiképpen Cadmusszal tevéd, Rhoeucuszal, Tithonusszal, Endymionnal és Numa Pompilius királlyal, akinek kiadád a te titkodat. Amiként Lilith jelek nélkül érkezik, akképpen jöjj te is. Amiként Isten fia eljövének, hogy asszonyokkal háljanak, olyképpen engedd, hogy Shekinának, a Kisugárzásnak leánya fölfedje magát énnekem. Jöjj, Nimfa, jöjj ide máris.

Egy vad lökés hirtelen a földre taszított. Arccal a sárba vágódtam, nyitott szám tapadós földdel lett tele, s ahogy térdelő helyzetemben tenyérral támaszt kerestem, köröm a fekete földbe vajt. Agyékomba fenséges fájdalom nyilallt. Sírás fogott el, mert most már bizonyos voltam benne, hogy egy nagy erejű állat meggyalázott. Kiöklendeztem a földet, s éreztem, hogy bemocskoltak, amiképpen az Írás tiltja: »És semmiféle barommal se közösülj.« Meglapultam a fűben, nem mertem fölpillantani, hátha még ott ólálkodik a bestia. Valami különös erő, miután teljesen fölgerjesztett és megmerevített, tökéletes kielégülést nyújtott, mindezt fél másodperc alatt s olyan módon, melyet képtelenség leírni, s melynek során, noha ugyanúgy produkáltam, mint a feleségemmel, úgy éreztem, mintha egy természetfölötti fosztogató vett volna erőszakot rajtam. Hasaltam tovább, s füleltem az állat lélegzésére. Eközben, habár a kielégülés és ennek tudata átjárta minden porcikámat, testemben nem lankadt a csodálatos kéj-

vágy; az érzékek földöntúli, paradicsomi mámore volt ez, amelyet soha költő még meg nem énekelt, heves felajzottság és tökéletes kielégültség egy és ugyanazon pillanatban. Ez az egészséges és gyönyörteljes érzéklet egészen föl villanyozott: ez az egyesülés, amely roppant hasonlatos (persze csak metaforikusan, hiszen valójában leírhatatlan) ahhoz a bűvos ellentmondáshoz, mely a fa és a villás elágazásnál kitüremkedő ág között feszül. Énbennem *egy és ugyanazon pillanatban* összefonódott étvágy és jóllakottság, gyöngeség és erő, uralkodás és behódolás s az érzelmek minden lehető paradox szélsőségei.

Ekkor hallani véltem, hogy a bestia a fűvön át a fejem felé lépked, alattomosan visszafojtja lélegzetét, azután óvatos, halk susogással kifújja, mintha szellő járna sás között. Hatalmas energiával (izmaim ereje mintha megsokszorozódott volna) felpattantam, hogy életemet megvédjem. Nem volt más fegyverem, mint – ő, milyen nevetséges! – a tollam, ezzel jegyezgettem kis noteszomba, melyet akkoriban mindig magamnál hordtam (s ma is velem van mint önnön sótlanságom, könyvmolyságom, szálnalmas okoskodásom és akarnokságom szégyenteljes bizonyítéka egy olyan időből, amikor téged nem ismervén, még semmit se tudtam). Ámde amit megláttam, nem állat volt, hanem egy lányka, nem idősebb legnagyobb lányomnál, aki tizennégy éves volt ekkor. Bőre makulátlan, akár a padlizsáné, színe is csaknem olyan. Termete az enyémenek fele. Kezén a második és harmadik ujj – ezt nyomban észrevettem – furcsán egymáshoz tapadt, valami hártyaféle kötötte össze, mint a falevél ereit. Feje egészen kopasz volt, a fül helyén kopolytű- vagy tasakszerű képződmény, de csak egy, a bal oldalon. Lábujjain ugyanaz a furcsaság, amit a kezén észleltem. Meztelen is volt, meg nem is: teste egy részén, csípője és melle között (a két mell egyébként bársonyos, szintelen korteként függött valami észrevehetetlenül rövidke száron), nos, itt selymes vagy spóraszerű anyag fedte, s ez buján sarjadt belőle, olyasféleképp, mint nálunk a haj. Nemi tájai viszont teljesen födedenek voltak, mint bármely mezei virágé. Ezekről a nyilvánvaló eltérésektől eltekintve külleme lényegében emberi volt, miközben tagadhatatlanul virágszerű is. Valójában azt az elcsépelet eufemizmusunkat fordította visszájára, mely szerint az ifjú lányka úgy virul, mint a virág: ő épp megfordítva, olyan volt, mintha virágból alakult volna át a leggyönyörűsebb gyermekké. Fenséges dereka a legenyhébb szélfuvallatra hajladozni kezdett; közeledtekor ez a sóhajszerű hang – nem pedig valami buja vadállat lihegése – riasztott meg: hajladozásától egymásnak súrlódtak a fűszálak. (Tudeje nem lévén, ő maga nem is lélegzett.) Vidám kis fejbiccentéssel elébem állt, arca szelíd volt, mint a hajnali derengés, s furcsán villódzó: mintha önmaga ernyőzné be saját fényét. Nem esett nehezemre, hogy szépségével szembenéztek.

Ráadásul a tapasztalat hamarosan rávezetett, hogy nemcsak bírja a nyelvet, de kedvtelve játszadozik is vele. Ez szó szerint értendő; azért a kezét vettem észre legelőbb, mert azt nyújtotta ki, hogy elkapja első dobbsal kiáltásomat. Szavaimat, akár a labdát, hol elkapta, hol meg hagyta elgurulni, s amit elkapott, azt olykor beledobta a zsilip vizébe. Rájöttem, ha beszélek, az neki olyan, mintha meghajigálnám; de tettett neki a dolog, s azt mondta, az emberi beszéd szórakoztatja és csiklandozza, viszont a nevetés, mivel nagyon hirtelen tör fel, szinte fáj neki. Ezért nagyon igyekeztem komolyságot színlelni, pedig teljesen kótyagos voltam a mámortól. »Hangját« inkább érzékelttem, semmint hallottam – öneki, aki el se tudta képzelni, mennyire be vagyunk zárva mi, emberek az érzéki észlelés börtönébe, éppenséggel ezt volt nehéz megértenie. Mondatai nem különféle frekvenciájú rezgések sorozata formájában érkeztek

hozzám, hanem (képtelenség ezt szavakba önteni) mezei illatok diffúz felhője gyanánt; ámde ha azt állítanám, hogy gondolatait szaglólódegem útján tettem magamévá, földhözragadt torzítást vinnék véghez. Az mindenestre világos volt, hogy beszéde áttetsző párák lebegésében jut el hozzám, mondandóját azonnali ujjongással fogom fel, s itt nyoma sincs annak a kétértelműségnek és gyanakvásnak, mely az emberi kommunikációt körüllegli.

Ezzel a közlési módszerrel a lányka-lényke tudtomra adta, hogy ő driád, s hogy neve Iripomoñoià (már amennyire a mi korlátolt írásunkkal vissza tudom adni, mint-hogy ez a tökfilkó ábécé hírhedten érzékenyen az illatfogalmakra). Azt is kimondta, amit már tudtam: azért adta nekem szerelmét, mert hívtam.

– Eljössz-e bárki férfőhöz, aki hív? – kérdeztem.

– Minden férfi hív, akár tud róla, akár nem. Nővéreim meg én néha eljövünk azokhoz, akik nem tudnak róla. Aki tudatosan hív, ahhoz szinte soha, legföljebb sportból; az ilyen csak romlottságból vagy hiúságból akar bennünket birtokolni, vagy azért, hogy elmerüljön valami különleges utálatosságban.

– A növényekkel való fajtalanokodást nem ültja az Írás! – kiáltottam fel, de ebből ő nem fogott fel semmit, két kezét is leeresztette, hogy elszálljanak mellette a szavak. – Én is tudatosan hívtalak, nem romlottságból, hanem mert szeretem a Természetet.

– Kaptam már el szavakat olyan emberektől, akik a Természetet emlegették, nem te vagy az első. Nem a Természetet szeretik annyira, hanem a Haláltól félnek. Ezt szűrte le Corylylyb unokahúgom is nemrég, amikor egy kikötőben szeretkezett egy magadfajtaival, akit Spinozának hívtak és tüdőbeteg volt. Én a Természet gyermeke vagyok, és halhatatlan, úgyhogy a halálért nem tudlak szólni benneteket. De gyere csak vissza holnap, és szólíts, hogy Iripomoñoià. – Azzal utolsó szavam után eredt, arra, amerre elrúgta, a fa mögé. Nem tért vissza. Odarohantam a fához, többször is megkerültem, de Iripomoñoiának aztan éjjelre nyoma veszett.

Szépség, mindezekről, életemről és meditációimról ez idáig még soha nem beszéltem se Tenéked, se senki másnak. A többi pedig elmondhataatlan: azok a vigadozások éjfélről egészen hajnalig, amikor a teljes égbolt harsogó fényétől végül hazariadtál! Micsoda boldog révületben szeretkeztünk árokban, magas fűben, szökőkút mellett, leomlott fal tövében, sőt vakmerő módon egyszer egyenest az aszfalton, fölöttünk – tető és lugas gyanánt – egy ócska pad! A természet tanított meg, miképp befolyásoljam a vegykonyhát, mely a nyilvánvaló csodák és üdvök forrása, olyan mámoré, amilyenben férfinak nem volt része, mióta Ádám atyánk az Édenkert tiltott klorofillját kifacsarta! Szépség, Szépség, nincsen hozzád fogható. Nincs több ilyen szép ivű szemöldök, ilyen selymes könyökhajlat, ilyen zöld szempár, ilyen hajlékony derék, ilyen kellemdús, ruganyos láb és kar. Nincs párja a halhatatlan Iripomoñoiának.

Teremtény, a hold már kétszer is megelt és elfogyott, ámde Iripomoñoià tünevényes ősi újdonságainak se vége, se hossza.

Ekkor jött el a tegnap éjszaka. A tegnap éjszaka! Egyszerűen fogok leírni mindent.

Beléptünk egy sekély árokba. Édesen illatozó hangon – melynek erőteljes édessége einyomta még a zsilip ocsmány bűzeit és szélfúttá szellentéseit is – Iripomoñoià megtudakolta, hogy érzem magam a lelkem nélkül. Azt feleltem, nem tudok róla, hogy így állna a helyzet. – Így bizony, a tested már csak üres doboz, azért olyan könnyű. Ugorj. – Felugrottam, s könnyedén a levegőbe emelkedtem. – Tönkretetted magad, tönkretetted magad a sok zürzavarral – sopánkodott –, most aztán reggelre aszott, hervadt és csúnya lesz a tested, akár egy elszáradt falevél, s többé nem térsz vissza erre

a helyre. – Nimfa! – ordítottam fel megrökönyödésemben, hogy lebegek. – Jaj, jaj, ez fáj – sírta el magát –, ez a zaj kimarta a szememet –, s most erősebb aromát lehelt, a hagyma párájára emlékeztetőt, amely csípte a nyálkahártyát. Virágszirom-szemhéján pedig fehér sebhely éktelenkedett. Bűnbánat fogott el, és keservesen megsirattam elcsúfított szépségét. – A kikezdett szépség a mi fajtánknak ugyanaz, ami a te fajtádnak a fizikai fájdalom – dorgált meg. – Nektek fáj valami, mi pedig megcsúnyulunk. Benneteket az erkölcstelenség aláz meg, bennünket a csúnyaság. Elhagyott téged a lelked, s most elrontja ezt a mi szép játékunkat. – Nimfa! – sustogtam –, szívem, kincsem, ha a lelkem elvált tőlem, hogy lehet az, hogy én nem tudok róla?

– Szegény ember – mondta Iripomoñoéià –, csak nyisd ki a szemed, majd meglátod. – Beszéde most olyan kesernyés lett, mint egy gyógynövény, s mindent elöntött a keserű illat. – Tudod, hogy én szellem vagyok. Tudod, hogy nekem száguldanom kell és cikáznom. Minden nővérem száguld és cikázik. Minden fajta közül mi vagyunk a legsebesebbek. A vallásunk is az: máris-rögtön-ízibe. Bennünket senki meg nem állíthat, senki le nem fékezhetsz. Tegnap te mégis arra vetemedtél, hogy ölelésedben fogva tartsd, hogy a végtelenségig nyújtsd a csókot, hogy minduntalan a kincsednek meg szívednek szólongass, hogy lelked szívós mohóságával magadhoz szoríts és rabságba kényszeríts, amikor nagyon jól tudod, hogy egy szellemnek úgyszólván maradása, megkötözni pedig nem lehet. Elrugaskodtam hát tőled, de a te konok lelked annyira kapaszkodott belém, hogy mindenestül kiszakadt kereteiből, s utánam lódult. Láttam is heverni odalenn az úton, amikor a kezdődő nap kéksége már szivárogni kezdett, úgygogy el is futottam, s mind ez ideig nem tudtam szólni.

– Szabad a lelkem? Teljesen szabad? És látható?

– Szabad. Ha képes volnék szánni bárki életét az égbolt alatt, akkor téged szánnálak a lelkedért. Nem tetszik nekem, mert ármányt szó ellenem.

– A lelkem szeret téged – vágtam ki diadalmasan –, szabad, és megmenekült az ezeréves sírbolttól! – Úgy ugrottam ki az árokból, mint egy béka, lábam teljesen súlytalan volt. Ámde a driád csak duzzogott lenn a földön, s elcsúfított szemét simogatta. – Iripomoñoéià, a lelkem háládatosan követ majd téged az örökkévalóságba.

– Kövessen inkább a rusnya kod! Nem tetszik nekem az a lélek. Ármányt szó ellenem. Megtagad engem, tagad minden szellemet, minden nővéremet, a kikötő minden sellőjét, tagadja sokféleségünket és a különböző alakokban megjelenő isteneket, ujjat húz még a Pánnal is; ellenség ez a lélek, te pedig, szegény ember, nem ismered a tulajdon lelkedet. Eredj, nézd meg, ott van az úton.

Föl-alá nyargalásztam a holdvilágban.

– Sehol semmi, csak egy szürke öregember vánszorog ott.

– Egy csúf öregember?

– Az, semmi más. A lelkem nincsen ott.

– Fakó a szakálla és busa a szemöldöke?

– Igen-igen, épp egy ilyen megy az úton. Kétrét görnyed a poros zsák súlya alatt. A zsák könyvekkel van teletömve: látni a sok málladozó konyvgerincet.

– És járás közben olvas?

– Igen, járás közben olvas.

– Mit olvas?

– Valami hatalmas, ijesztő kötetet, nehezet, mint a só. – Előrekémletem a holdfényben. – Egy traktátumot. A Misnáról. Annyira nyűttek a lapjai, hogy szétfoszlanak a kezében, ha lapoz. De ritkán kell lapoznia, annyi az írás egy oldalon. Milyen szomorú

ez az ember! Micsoda évezredek törődöttség ül az arcán! Nyakán korbácsütések nyomai, arca olyan gyűrött, mint egy ősrégi zászló. Olvassa a Törvényt, és nyeli a port.

– Vannak virágok az út két szélén?

– Pompázatos virágok! Ezernyi színben! Meg nemes cserjék, akár egy-egy zöld mohával fedett halom! S a réten ciripel a tücsök. De az öreg közömbösen megy el a rét szépségei mellett. Orra úgy szimatolja a könyvet, mintha ott volnának a virágok az összetapadt oldalakon, pedig a lábát nyaldossák odalenn. Lába bepólyálva, kicsorbult lábkörmö a földbe váj. Imasálja görnyedt hátára lóg. Olvassa a Törvényt, nyeli a port, s közben észre se veszi a virágokat, és ügyet se vet a réten szökdecslő tücsökre.

– Hát ez a te lelked – mondta a driád, s illatostul elillant.

Testem egyetlen szökkenéssel az úton termett. Az öreg mellett értem földet, s kérdőre vontam, csakugyan Isaac Kornfeld rabbi lelke-e. Reszketett, de vallott. Megkérdeztem, az-e a szándéka, hogy most már mindig így járjon, könyvekkel a hátán, a Traktátussal a kezében, mire azt felelte, nem tehet mást.

– Nem tehetsz mást?! Te, akiről azt hittem, az egész földet akarja magáénak! Te, aki halhatatlan vagy és szabad, s aki csak a Törvénynek óhajt engedelmességni!

Egyik aszott karját riadtan a szeme elé emelte, a másikkal feljebb rántotta vállán az irgalmatlanul nehéz zsákot. – Uram – szólalt meg még mindig reszketve –, nem te akartál látni a tulajdon szemeddel?

– Ismerem ezt a figurát! – rikoltottam. – Ezer ilyen láttam már! Ezer dülőúton! Ez nem az én lelkem! Nem az enyém!

– Ha nem eszközölted volna ki, hogy megszabadulj tőlem, végig veled maradtam volna. A driád, aki nem is létezik, hazudott neked. Nem én akaszkodtam rá, hanem te, a testem. Minden olyasmi, aminek nincs igazi léte, hazudik. A sírboltban Dávid dalait énekeltem volna neked, és Salamon szavával keseregtem volna csontjaid utolsó morzsaí felett. De te eltaszítottál, bordáid számúznak engem a maguk sorsából, így hát most már örökké itt fogok járkalni a magam kertjében – a könyvlapra bökött –, becses madaraim és kedves fáim között – a betűkre és a szövegmagyarázó hasábra mutatott.

Oly arcátlan volt az öreg és oly vakmerő – én vagyok a bujaság, ő pedig a törékeny szellem –, hogy galléron ragadtam, és úgy megráztam, hogy hátán vadul egymásnak ütődtek a könyvek, s a bőrkötés málló darabjai úgy hullottak, mint az eső.

– A Törvény hangja – mondta – szebb, mint a tücsökzene. A Törvényillata finomabb, mint a moháé. A Törvény íze üdítőbb, mint a friss vízé.

Erre a pimasz provokációra – hisz kétségbeesésemet nála jobban senki sem ismeri – megragadtam imasájlját a rojtoknál fogva, s széleseben addig jártam vele körbe, míg egészen le nem hámoztam róla, akkor a saját nyakamra tekertem, s egyetlen ugrással visszazokkentem a fához.

– Nimfa! – kiáltottam. – Szellem és szent! Iripomonoéiá, jöjj! Nincs több ilyen szép ívű szemöldök, ilyen selymes könyökhajlat, ilyen zöld szempár, ilyen hajlékony derék, ilyen kellemdús, ruganyos láb és kar. Szánj meg, és jöjj, jöjj!

De nem jön.

– Szépség, jöjj!

Nem jön.

Teremtény, lásd, mennyire összetekeredtem ebben a sálban, akár egy csigaházban vagy száraz levélben. Összekuporodva írok. Lehet, hogy a lélek azt mondja, hazugság vagy, ámde a test...

...a test...

...begörcsölnek az ujjak, fakéregszínűre válnak, elsötétülnek az ujjpercek, kiszárad a száj, mélyebben süllyed a selyembe...

– ...az imasál selymébe, rogyadozik a térd, az ujjpercek összeszáradnak, a nyak..."

A levél itt hirtelen véget ért.

– Na látja! Pogány! – jelentette ki Sheindel, s mosolyából csak úgy sugárzott a leplezetlen rosszindulat.

– Maga nem is sajnálja – mondtam, s közben figyeltem a fogain megvillanó megvetést.

– Hát még most sem érti? Nem fogja fel?

– Én sajnálom.

– Aki a saját életét kioltja, az förtelmességet követ el.

Egy hosszú pillanatig szemléltem az asszonyt. – Nem is sajnálja? Egyáltalán nem sajnálja?

– Engemet sajnáljon a világ.

– Isten áldja – búcsúztam el az özvegytől.

– Nem jön többet?

Bocsánatkérő mozdulatot tettem.

– Megmondtam én, hogy maga csak Isaac kedvéért jön! Csakhogy Isaac – rettegtem a köhögésétől, amely kétségkívül nevetés volt –, Isaac csalódást okoz. „Tudós férfiú volt. Rabbi. Kiemelkedő zsidó!” Hah! Csalódást okoz magának?

– Mindig is meglepő ember volt.

– De nem az, aminek maga hitte – erősködött Sheindel. – Csak egy hamis illúzió.

– Csak az hamis, akiben nincsen könyörületesség. Menjen el abba a parkba, rabbiné asszony – tanácsoltam neki.

– És mit csináljak ott? Táncoljam körül a fát, és adjak görög neveket a gyomoknak?

– A férje lelke ott van abban a parkban. Kérdezze meg tőle. – De az asszony mély hangú, gúnyos nevetése hazáig kísért. Amikor eszembe jutottak korábbi szavai, három zöld szobanövényt a vécébe dobtam: a csatornán át vezető pár mérföldnyi út után a Trilham zsiliphez érnek majd, s ott rothadnak el az emberi ürülék között.